

V. M. ZUBAR', *Severnyj Pont i Rimskaia Imperija (Nordul Pontic și Imperiul Roman)*, Kiev, 1998, 200 p.

Relațiile dintre orașele antice de la nordul Mării Negre și Roma în primele secole *p. Chr.* se află în atenția specialiștilor de mai bine de un veac, iar cunoașterea diferitelor aspecte ale vieții social-economice, politico-militare și culturale ale comunităților grecești și ale formațiunilor statale „barbare” din zona amintită aflate în raporturi cu lumea romană a fost în permanență aprofundată prin contribuțiile datorate în primul rând arheologilor, epigrafiștilor și numismaților. Ca atare, discursul istoriografic legat de problematica nord-pontică a cunoscut o evoluție complexă – de la publicarea unor categorii de materiale și tratarea unor probleme izolate până la apariția mai multor monografii consacrate centrelor importante precum Tyras, Olbia, Chersones sau Regatul Bosporan. În acest context elaborarea unei lucrări de sinteză vizând întreg spațiul nord-pontic rămânea o problemă de timp, în așteptarea autorului temerar și autorizat, a cărui ambiție ar fi corespuns posibilităților de a răspunde acestui desiderat istoriografic.

O asemenea sarcină și-a asumat-o V. M. Zubar', de la Institutul de Arheologie din Kiev, specialist recunoscut în domeniile arheologiei și epigrafiei nord-pontice a primelor secole *p. Chr.*, bun cunoscător al numismaticii și izvoarelor literare și autor a numeroase publicații, între care un loc aparte îl ocupă cele consacrate istoriei Chersones-ului.

Cartea „Severnyj Pont i Rimskaia imperija”, deși abordează doar aspectul politico-militar al relațiilor dintre statele antice de la nordul Mării Negre și Imperiului Roman (de la Augustus până în prima jumătate a sec. VI *p. Chr.*) și în pofida stilului ușor popularizant în care sunt expuse problemele abordate, poate fi considerată drept o reușită istoriografică, autorul punând în discuție cele mai multe contribuții aduse de-a lungul timpului la cunoașterea problematicii abordate și venind deseori cu puncte de vedere proprii argumentate. Această lucrare, de care nu se va putea face abstracție nici în istoriografia românească, cuprinde o introducere

și patru capitole, urmate de concluzii, un rezumat în limba engleză, lista bibliografiei citate și lista prescurtărilor.

Introducere (p. 3–6). V. M. Zubar' susține că elucidarea caracterului și a conținutului relațiilor reciproce dintre centrele grecești ale regiunii cu administrația Imperiului Roman trebuie considerată drept o problemă cardinală a istoriei antice a Nordului Pontic. În concepția autorului, hotărâtoare devine înțelegerea rolului pe care l-a jucat politica Romei în dezvoltarea, pe de o parte, a statelor antice, iar pe de altă parte – a populației „barbare” din zonă. Tot aici este prezentat un scurt istoric al cercetării problematicii cu sublinierea contribuției deosebite aduse de M. I. Rostovțev. Interesantă ni se pare și poziția autorului față de termenul „ocupație romană”, intrat în literatura de specialitate, dar care nu reflectă pe deplin complexitatea relațiilor reciproce ale Romei cu lumea nord-pontică. Atenția cititorului este îndrumată în mod conștient spre aspectul politic și militar, fiind considerate drept un desiderat pentru viitor cercetările legate de influența exercitată de Roma asupra vieții social-economice, asupra ideologiei și culturii, ca și cele privind problemele dificile legate de gradul de romanizare a populației fiecărui centru în parte și a regiunii nord-pontice în general.

Capitolul I. Etapa de început a pătrunderii romane la nordul Mării Negre (mijlocul sec. I a. Chr. – mijlocul sec. I p. Chr.) (p. 7–36). Prima parte a capitolului este consacrată discuției pe baza izvoarelor literare, epigrafice și numismatice a istoriei dinastice a Regatului Bosporan în perioada de după Mithridates VI Eupator și până la începutul sec. I *p. Chr.* V. M. Zubar' recunoaște că discuția rămâne în continuare deschisă pentru intervalul de timp de la sfârșitul sec. I a. Chr. și până la începutul sec. I *p. Chr.*, dar consideră drept o certitudine legăturile strânse menținute de Regatul Bosporan cu Imperiul după Dynamia și Polemon. Mai departe în economia capitolului este prezentată politica romană la Dunărea de Jos și consecințele acesteia asupra statelor antice de

la nordul Pontului Euxin. Printre ideile enunțate, autorul susține, cu statut de ipoteză, că în perioada domniei lui Augustus sub oblauirea regilor traci s-ar fi aflat și Tyras-ul. De asemenea, consideră că olbiopolitiții erau cei interesați în legarea unor contracte mai strânse cu Imperiul și că Chersones-ul încă de pe acum devine principalul punct de sprijin al politicii romane la nordul Mării Negre. Etapa inițială de pătrundere a romanilor în Nordul Pontic se încheie odată cu victoria Romei în războiul purtat în 45–49 împotriva Bosporului.

Capitolul II. Politică romană la nordul Mării Negre în a doua jumătate a sec. I – jumătatea sec. II (p. 37–87). Sunt prezentate aspecte cunoscute și larg dezbătute în literatura de specialitate, însă nu lipsesc nici precizările sau punctele de vedere proprii. Printre problemele abordate, la discutarea cărora V. M. Zubar' își exprimă opinia, amintim: acordarea dreptului de cetățenie romană regilor bosporani odată cu domnia lui Kotys I; datarea campaniei lui T. Plautius Silvanus Aelianus în Taurida între anii 63–66; acordarea Chersones-ului încă din timpul lui Nero a unui statut aparte în cadrul politicii romane față de statele antice de la nordul Mării Negre; încheierea unui acord între olbiopolitiți și aorșii lui Phariois și Inismeus prin mijlocirea Romei; instalarea unei garnizoane la Tyras abia după constituirea provinciei Dacia; creșterea importanței strategice a statelor antice nord-pontice ca aliați siguri ai romanilor odată cu trecerea la politica de apărare a granițelor Imperiului promovată de Hadrian; staționarea temporară la Olbia, după războaiele dacice ale lui Traian, a unei unități militare auxiliare romane (*numeri*), care avea să fie înlocuită prin anii 20–30 ai sec. II cu un detașament de cavaleri bosporani, datorită faptului că odată cu domnia lui Kotys II, aliat fidel al Romei, apărarea Olbiei și Chersones-ului intra în prerogativele regilor bosporani, care percepeau un *phoros* de la orașele respective în schimbul protecției oferite.

În ceea ce privește combaterea de către V. M. Zubar' a ideii avansate în mai multe publicații și argumentate pe baza săpăturilor arheologice efectuate de S. B. Bujskich, că spre sfârșitul sec. I *a. Chr.* – începutul sec. I *p. Chr.* în jurul Olbiei fusese creat deja un sistem de apărare unitar, în care ca elemente de bază intrau taberele militare romane de lângă satele Didova Chata și Dar'evka, noi nu ne putem pronunța aici în vre-un fel, deoarece nu am avut posibilitatea și nici interesul de a consulta rapoartele de săpătură (fără permisiunea autorului, așa cum și-a permis V. M. Zubar'). Însă, după cum ne-a comunicat, S. B. Bujskich își va exprima încă odată poziția în această problemă într-o recenzie amănunțită, pe care a înaintat-o pentru tipar la VDI (*Vestnik Drevnej Istorii*).

Capitolul III. Prezența militară romană în statele antice și Regatul aliat al Romei, în a doua jumătate a sec. II – mijlocul sec. III (p. 88–141). Subiectele cercetate în economia capitolului sunt împărțite în mai multe subcapitole: garnizoanele romane din Crimeea; garnizoana romană a Olbiei; în legătură cu problema limesului tauric; Bosporul și Roma în a doua jumătate a sec. II; Septimius Severus și statele antice de la nordul Mării Negre; statele antice nord-pontice în prima jumătate a sec. III.

Autorul discută situația fiecărui centru nord-pontic în contextul relațiilor cu Imperiul și consideră, că la jumătatea și în cea de-a doua jumătate a sec. II vexilațiile aflate la Tyras și Olbia se supuneau nemijlocit comandamentului armatei moesice, în timp ce coordonarea acțiunilor trupelor romane din Crimeea intra în

atribuțiile tribunului militar al legiunii *I Italica*, care își avea reședința la Chersones. La sfârșitul sec. II acest post ar fi fost ocupat de T. Plautius Felix Ferruntianus. Panticapaion, ca și întregul teritoriu al Bosporului, se afla sub controlul administrației provinciei Bithynia – Pont.

Un aspect important asupra căruia V. M. Zubar' insistă îl constituie problema limesului tauric. Invocând insuficiența izvoarelor, inclusiv a celor arheologice, autorul prezintă drept incorectă catalogarea sistemului de fortificații din regiunea Bugului de Jos și din Taurida drept limes. Cei mai îndrituiți de a se implica constructiv în această dispută sunt, bineînțeles, colegii care au cercetat arheologic fortificațiile respective. Nouă ni se pare, totuși, exagerată insistența lui V. M. Zubar' în a combate ideea de limes la nordul Mării Negre, dat fiind că autorul pare motivat nu atât de parcimonia surselor, cât de axioma enunțată în repetate rânduri în paginile cărții (*e.g.* pp. 3, 107, 171–172), conform căreia Nordul Pontic nu a intrat în componența Imperiului Roman, iar orașele grecești nord-pontice s-ar fi aflat în afara granițelor oficiale ale Imperiului, având statut de aliați ai Romei. În contextul unei asemenea discuții ar fi fost necesar ca V. M. Zubar' să precizeze mai întâi ce înțelege el prin noțiunea de limes și să demonstreze că granița de nord-est a provinciei Moesia Inferior n-a depășit niciodată linia Dunării. Și, eventual, ar fi trebuit să invoce exemplul altor teritorii aflate în afara granițelor Imperiului, în care armata romană a staționat cel puțin un secol și jumătate.

Capitolul IV. Nordul Pontic și Imperiul Roman de răsărit în al treilea sfert al sec. III – începutul sec. VI (p. 142–166). Sfârșitul perioadei antice din istoria Tyras-ului și Olbiei, ca și dispariția așezărilor rurale din teritoriul olbian, coincid, în viziunea autorului, cu al treilea sfert al sec. III și se leagă nemijlocit de expansiunea goților, care ar fi creat structuri statale postantice pe locul și în împrejurimile orașelor antice din nord-vestul și nordul Mării Negre. Chersones-ul rămâne și după retragerea trupelor romane în al treilea sfert al sec. III principalul punct de sprijin al Imperiului în Nordul Pontic. Armata chersonesiților, parțial întreținută prin subsidii romane, împreună cu federații coloniizați de administrația romană în peninsula taurică a purtat în repetate rânduri acțiuni militare împotriva conducătorilor bosporani, promotori ai unei politici antiromane. Chersones-ul și orașele Bosporului Cimmerian au supraviețuit invaziei hunice, continuându-și istoria antică până în prima jumătate a sec. VI.

În partea finală a lucrării (p. 167–174) V. M. Zubar' rezumă concluziile la care ajunsese pe parcurs și subliniază rolul benefic pe care l-a avut influența romană asupra evoluției lumii nord-pontice în primele secole *p. Chr.* Considerațiile finale sunt traduse și în engleză (p. 175–182), iar cartea se încheie cu o bogată listă bibliografică (p. 183–198) și o listă a abrevierilor (p. 199). Cele 83 de desene reproduse în lucrare sunt puțin relevante pentru specialiști, ele reprezentând în majoritate portrete de împărați romani și monede bine cunoscute în literatura de specialitate.

Și pentru a încheia, considerăm că monografia prezentată succint de către noi poate fi consultată cu real folos de către toți cei interesați de antichitățile de la nordul Pontului Euxin, dincolo de anumite limite pe care autorul și le-a impus în mod conștient și în pofida unor concluzii discutabile, dar în același timp inerente unei lucrări de sinteză de o asemenea anvergură.